

demokracie však nebyla schopna přejít na třídní stanovisko ani v době největšího nebezpečí. Z obavy, aby jednotný postup s komunisty neotevřel cestu k diktatuře proletariátu, spoléhala se místo skutečného boje proti fašismu jen na parlamentní metody. I po nástupu Hitlerově setrvali němečtí sociálně demokratičtí vůdci v odmítání návrhů Komunistické strany Německa na jednotný postup proti fašismu. Např. 30. ledna 1933 odmítli nabízený společný postup s komunisty a prohlásili, že vyčkají, bude-li Hitler respektovat výmarskou ústavu. Vyzvali lid, aby potel fašismus hlasovacími listky (tamtéž, díl II., str. 92). Neschopnost opravdového a účinného boje proti fašismu vyplývala ze samé podstaty sociální demokracie, která stála plně na pozicích buržoazní třídy.

Velká pozornost je v „Přehledu nejnovějších dějin“ věnována vypracovávání nové strategické linie komunistického hnutí a zejména VII. kongresu KI v roce 1935. V komunistických stranách bylo třeba překonat prvky staré taktiky, oprostit se od sektářských tendencí a prolomit mnohaldtou izolaci mezi komunistickými a sociálně demokratičtími stranami (srv. tamtéž, díl II., str. 226, 229 aj.).

VII. kongres KI měl v dějinách mezinárodního komunistického hnutí historický význam. Dopršil proces zrodu nové formy přístupu k socialistické revoluci. Do uplatňování linie tohoto kongresu však současně pronikali i negativní vliv kultu osobnosti. Také této otázce věnuje „Přehled nejnovějších dějin“ pozornost (tamtéž, díl II., str. 246). Metody kultu osobnosti, zejména porušování socialistické zákonnosti v Sovětském svazu koncem třicátých let, narušovaly prestiž Komunistické internacionály ve světě. Přesto však období po VII. kongresu KI patří k nejvýznačnějším obdobím dějin této světové organizace revoluční dělnické třídy.

V „Přehledu nejnovějších dějin“ je soustředěno velké bohatství problémů i událostí. Práce je psána velmi poutavě, a přestože jde o opravdu stručný přehled, nevyhýbají se autorky „zaldidnění“ dějin. V každém období jednají lidé určitých názorů, charakterů, vlastností.

Důležitým doplňkem obou knih jsou rejstříky — jmenný a věcný — i rozsáhlý seznam nejdůležitější literatury a pramenů studovaného období. Je třeba se zmínit též o grafické úpravě, která je rovněž zdařilá, publikace je vhodně doplněna dobře volenými fotografiemi, málo známými a opravdu výstižnými.

Přehled nejnovějších dějin je velmi potřebnou a vítanou publikací. Doufejme, že k prvním dvěma dílům přibude brzy i díl další, který obsáhne další etapu nejnovější historie.

Marie Bednařiková

Podnětná kniha o pozemkové rentě za socialismu

A. V. Bolgov: *Diferencialnaja zemeľnaja renta v uslovijach socializma.* (Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1963, str. 222.)

Kategorie pozemkové renty je jednou z nejsložitějších kategorií politické ekonomie. Jestliže mezi politickými ekonomy existuje řada nejasností i v některých otázkách pozemkové renty za feudalismu a za kapitalismu, pak tím více sporných a nedostatečně vyjasněných otázek je v teorii pozemkové renty za socialismu. Studium této problematiky není samoúčelné, nýbrž může velmi účinně pomoci při řešení aktuálních problémů socialistického zemědělství. Ať už se jedná o jakékoliv opatření v oblasti zemědělské výroby, o materiální stimuly družstev, o rozvoj ekonomických vztahů mezi družstvy a státem, o daňovou politiku, o vytvoření rovných ekonomických podmínek pro zvyšování důchodů zemědělských podniků v různých přírodních ekonomických oblastech či jiná opatření, ve všech těchto otázkách hraje teorie diferenciální renty a její aplikace podstatnou úlohu.

Je proto možno Bolgovovu knihu označit za vítaný přínos nejenom k teorii marxistické politické ekonomie, ale i pro praxi budování socialismu. Knihu možno právem považovat za jakési završení široké diskuse sovětských ekonomů, která probíhala v posledních letech na stránkách odborného tisku a jejímž výsledkem je mnoho knižních publikací a časopiseckých statí. Bolgov z této diskuse vychází a v závěru své práce provádí jakousi inventarizaci jednotlivých problémů; ukazuje, které otázky jsou dnes většinou sovětských ekonomů jasné a v kterých otázkách nebylo dosud dosaženo jednotného názoru a je tedy nutné je i nadále teoreticky zpracovávat.

Nazval-li jsem Bolgovovu studii završením diskuse o teoretických otázkách pozemkové renty za socialismu, pak nikoliv proto, že bych se domníval, že je možno přijmout Bolgovovy názory jako nesporné. Veliký význam knihy tkví spíše v tom, že Bolgov velmi fundovaně dokázal ve své práci shrnout všechno to bohatství nespočetných knižních publikací a časopiseckých statí sovětského ekonomického tisku posledních let o otázkách diferenciální renty, které se svou početností staly zejména pro zahraniční čtenáře již značně nepřehledné a ztě-

žovaly orientaci. Přitom v této literatuře existuje značně pestrá paleta názorů, a to jak pokud jde o základy teorie pozemkové renty za socialismu, tak i o jednotlivé aspekty této teorie. V jednotlivých člancích jsou rozvíjena přímo protikladná stanoviska i v nejzákladnějších otázkách. Nicméně tyto statě obsahují, i když v různé míře, mnoho užitečného materiálu a přispívají k postupnému dosažení jednoznačného, obecného názoru na otázky pozemkové renty za socialismu. A dalším, a to velmi podstatným krokem na této cestě je i Bolgovova práce. Bez ohledu na to, do jaké míry bude čtenář považovat autorovy vlastní závěry za správné, stane se pro něho kniha při studiu otázek pozemkové renty za socialismu neocenitelným zdrojem informací a podnětů. Domnívám se proto, že Bolgovova práce je dnes spolu se sborníkem referátů a diskusních příspěvků z konference na Lomonosovově univerzitě v Moskvě v r. 1959 (Zemelnaja renta v socialističeskem seľskom chozjajstve. — Gosplanizdat, Moskva 1959) základním dílem, bez něhož se neobejde nikdo, kdo se bude nadále problémy diferenciatní renty za socialismu vědecky zabývat.

V úvodu Bolgov zachycuje vývoj marxistické teorie pozemkové renty za socialismu od V. I. Lenina, který k ní položil základní kameny. První velká sovětská diskuse o otázkách renty za socialismu vznikla v letech 1924—1926 v období, kdy sovětské zemědělství se postupně začalo vyrovnávat s následky první světové války a války občanské. Znovu vyvstala otázka správného pojetí marxistické teorie pozemkové renty za socialismu v r. 1929, kdy Sovětský svaz přistoupil k uskutečnění plné kolektivizace a k likvidaci kulactva jako třídy. Třetí velká vlna diskusí o diferenciatní rentě probíhá pak zejména v letech 1959—1962 v souvislosti s podstatnými změnami v ekonomických vztazích mezi státem a kolchozy. Završením této etapy je právě Bolgovova kniha. Už sám výčet těchto tří velkých vln diskusí ukazuje, jak k zvýšenému zájmu o otázky diferenciatní renty dochází vždy v době, kdy probíhají zásadní hospodářskopolitické změny v oblasti zemědělství. To samo svědčí o velikém významu teorie diferenciatní pozemkové renty pro hospodářskou politiku socialistického státu v oblasti zemědělské výroby.

V první kapitole knihy pojednává Bolgov o podmínkách a příčinách existence diferenciatní pozemkové renty za socialismu. Velmi cennou v této kapitole je Bolgovova polemika s názory akademika S. G. Strumilina a I. Markova, kteří jsou hlavními odpůrci existence diferenciatní pozemkové renty za socialismu. Přesvědčivě se mu podařilo ukázat nesprávnosti v jejich názorech a obhájit stanovisko existence diferenciatní pozemkové renty za socialismu, na němž se také shoduje většina sovětských ekonomů.

Podle názoru autora „... především monopolní ovládnání půdy jako objektu hospodaření jednotlivými kolchozy ve spojení se zbožním charakterem celé socialistické výroby je základní příčinou existence diferenciatní pozemkové renty za socialismu“ (str. 24). Podle mého názoru je nutno při výkladu příčin diferenciatní pozemkové renty za socialismu přesně rozlišovat diferenciatní důchod tvořící materiální základ diferenciatní renty a diferenciatní rentu samu a tedy také rozlišit příčiny tvorby diferenciatního důchodu a příčiny vzniku diferenciatní renty, tzn. příčiny toho, proč se diferenciatní důchod mění v diferenciatní rentu. Diferenciatní renta není nadbytečný důchod jako takový, nýbrž ekonomická forma tohoto nadbytečného důchodu, určitý společenskoeconomický vztah mezi lidmi, jehož základem je tento diferenciatní důchod, který je výsledkem práce vynakládané v příznivějších přírodních podmínkách za existence zbožní výroby. V tom se můžeme poučit i u Marxe, který nejprve vykládá o předpokladech mimořádného zisku v zemědělství, který má relativně trvalý charakter a teprve potom přistupuje k řešení, proč se tento mimořádný zisk osamostatnil jako zvláštní forma nadhodnoty, odlišná od zisku. Tento Marxův postup musí být i dnes pro nás vodítkem, máme-li se vyvarovat nepřesností. U Bolgova proto dochází k určitému směřování příčin diferenciatního důchodu a diferenciatní renty.

Ještě vážnější metodologický nedostatek, který se projevuje už v první kapitole, spočívá v pojetí vlastnictví půdy, resp. pojetí vlastnictví vůbec. Jelikož tímto hlediskem jsou ovlivněny závěry nejenom první kapitoly, ale i kapitol dalších, vrátím se k této okolnosti ještě později.

Abychom poznali širší autorova záběru, přehlédneme alespoň stručně další kapitoly knihy. Druhá kapitola je věnována základním tendencím v rozvoji diferenciatní renty I a II za socialismu. Bolgov správně ukazuje, že i za socialismu existuje diferenciatní renta ve dvou formách a prokazuje důležitost tohoto členění jak z hlediska teoretického, tak i z hlediska hospodářskopolitické praxe. Intenzifikace zemědělské výroby získává za socialismu prostor nijak neomezený sociálně ekonomickými příčinami a stává se hlavní cestou růstu produktivity práce v socialistickém zemědělství. Statisticky lze poměrně snadno dokázat, že i za socialismu existují rozdíly v dodatečných vkladech živé práce a výrobních prostředků v týchž přírodních podmínkách. To všechno zdanlivě svědčí o tom, že diferenciatní renta II se stává převládá-

dající formou diferenciální renty za socialismu. Takový závěr by však podle mého názoru nebyl správný. Je třeba uvážit, jaké jsou za socialismu vývojové tendence, prozkoumat vztah mezi diferenciální rentou I a diferenciální rentou II z hlediska jejich pohybu a pak teprve učinit závěry. O takový postup jsem se pokusil v článku v minulém čísle tohoto sborníku (Sborník prací FF UJEP, řada G, číslo 8), na který odkazuji. Bolgov sám zpočátku prohlašuje, že diferenciální renta II se stala převládající formou renty v SSSR. V další části kapitoly však na rozsáhlém konkrétním materiálu ukazuje, jak obecné rozšíření intenzifikace vede k snižování podílu diferenciální renty II v celkové pozemkové diferenciální rentě.

Velmi zdařilým je v této kapitole pojednání o polohové rentě, jejímuž průzkumu se v SSSR věnuje poměrně značná pozornost, neboť tam má také polohová renta daleko větší význam než v našem zemědělství.

V třetí kapitole se Bolgov zabývá otázkou společenské hodnoty zemědělských produktů za socialismu a pásmovými cenami v souvislosti s rentou. Čtvrtá kapitola pojednává převážně o diferenciální rentě v sovětech. Bolgov v důsledku výchozího — podle mého názoru nesprávného — hlediska na vlastnictví půdy za socialismu dochází logicky k závěru, že ve státních zemědělských podnicích pozemková renta existovat za socialismu nemůže. Je jisté správné tvrzení, že existují zásadní rozdíly ve vztazích mezi zemědělskými družstvy a státem na jedné straně a mezi státem a státními zemědělskými podniky (sověchozy, státními statky apod.) na straně druhé. Tyto rozdíly vedou k tomu, že rentové vztahy mezi státem a státním socialistickým podnikem nemohou být co do sociálního obsahu úplně totožné se vztahy mezi státem a zemědělským družstvem. Z těchto rozdílů však nelze dedukovat neexistenci diferenciální renty v státních socialistických podnicích. Proces reprodukce v sověchozech, resp. ve státních statech se však uskutečňuje za podmínek zbožní výroby, v chozrasčotních vztazích z ní vyplývajících, jejichž ekonomickou podstatu nelze podceňovat. I když zájmy jednotlivých státních podniků a státu jsou v zásadě shodné a nemůže být mezi nimi podstatných rozporů, neplyne z toho, že by ekonomická forma, v níž se reprodukční proces ve státním zemědělském podniku uskutečňuje, nedávala možnost vzniku rozporů vůbec. Život sám ukazuje, že takové rozpory vznikají a ustavičná snaha státu o zdokonalení chozrasčotu a organizace podniků je právě výrazem těchto rozporů, snahou odstranit je a zajistit shodu mezi zájmy socialistických podniků a státem jako reprezentantem celé socialistické společnosti. Zbožní forma vztahů v státních zemědělských podnicích a různá bonita půdy, na níž hospodář, vedou ke vzniku dodatečného diferenciálního důchodu, který nemůže se nestát předmětem ekonomických vztahů mezi státem a státním zemědělským podnikem. Přesun tohoto mimořádného čistého důchodu, vznikajícího v důsledku monopolu hospodaření na půdě (resp. obecněji monopolu hospodaření s relativně stálými přírodními zdroji) do rukou celé společnosti, reprezentované socialistickým státem, znamená jeho přeměnu v diferenciální pozemkovou rentu. Výrobní vztah, vznikající tu mezi státem a státním zemědělským podnikem, se pochopitelně v určité míře liší od výrobního vztahu mezi státem a zemědělskými družstvy, tak jako se liší státní socialistické vlastnictví od vlastnictví družstevního; nicméně charakter diferenciální renty je tu jasně zachován. Rozdíl se projevuje mimo jiné zejména způsobem odčerpávání diferenciální renty. Zatímco u zemědělských družstev je prostředkem odčerpání nadbytečného čistého důchodu kromě nákupních cen zemědělských produktů diferencovaná zemědělská daň, resp. v Sovětském svazu diferencované pásmové ceny, odčerpává se pozemková renta ze státních zemědělských podniků kromě nákupních cen ve formě odvodů ze zisku.

Obsahem páté kapitoly jsou principy a mechanismus rozdělení diferenciální renty I a II za socialismu. Ve stručném hodnocení Bolgovovy knihy není možno k jednotlivým problémům této kapitoly se podrobněji vyjádřit. A konečně poslední kapitola je věnována metodologii a metodice výpočtu čistého důchodu a diferenciální renty. Tato kapitola je pro nás zvláště zajímavá a může se stát podnětem pro vědeckou práci v této problematice i pro naše ekonomy. Řešení těchto otázek je z hlediska úsilí o zlepšení naší zemědělské výroby velmi naléhavé. Správná metodika výpočtu diferenciální renty bude významnou pomocí v zemědělské daňové politice i v řešení úkolu zajistit rovné ekonomické podmínky zemědělským podnikům v různých přírodně ekonomických podmínkách. Bolgovova kniha ukazuje, k jakým závěrům dospěla v této otázce sovětská ekonomická věda a jaké metody výpočtu diferenciální renty jsou používány.

Podle mého názoru řada závěrů Bolgova (a to platí i pro mnoho jiných sovětských ekonomů) je ovlivněna nesprávným výchozím názorem na vlastnictví výrobních prostředků. Tu stále přežívá Stalinovo chápání vlastnictví výrobních prostředků jako samostatného vztahu mimo rozdělovačí, směnné a jiné vztahy, jako základu výrobních vztahů, které je nejenom nesprávné a neodpovídá ani skutečnosti ani názorům klasiků marxismu-leninismu, nýbrž

se stalo a ještě i dnes je brzdou při řešení závažných teoretických problémů zejména v politické ekonomii socialismu. Toto zdánlivě samozřejmé, zjednodušené pojetí vlastnictví výrobních prostředků je do značné míry také překážkou při řešení otázek diferenciální pozemkové renty za socialismu.

Vlastnictví je třeba chápat jako určitou společenskou formu přivlastňování předmětů vnější přírody, tedy jako souhrn určitých vztahů mezi lidmi, vznikajících v procesu přisvojování přírody. Máme-li určit, o jaké vlastnictví v tom či onom případě jde, je tedy nutno prozkoumat způsob dělby práce a její kooperace, způsob řízení a kontroly výroby, rozdělování výsledků výroby atd., prostě veškeré základní výrobní vztahy, všechny výrobní, rozdělovací a směnné procesy, které ve své souvislosti tvoří podstatu různých forem vlastnictví. Nelze tedy obráceně místo zkoumání základních výrobních vztahů odpovídajících určitému stupni vývoje výrobních sil odvozovat to vše apriori od socialistické formy vlastnictví. Při takovém postupu se nutně nakonec sklouzává místo rozboru reálných vztahů mezi lidmi ve výrobě na vlastnické právo, na právní předpisy. A to se stalo i v případě Bolgova, jak je možno prokázat mnoha citáty z knihy, např.: „Jestliže však všelidové vlastnictví půdy a výrobních prostředků vylučuje monopol jednotlivých státních podniků na půdu jako objekt hospodaření, družstevně kolchozní vlastnictví takový monopol předpokládá“ (str. 24); „Jinak je tomu v zemích lidové demokracie, kde rolníci obdrželi půdu do soukromého vlastnictví na základě výkupu...“ (str. 65); „Avšak je třeba poznamenat, že přerušení rozdělování důchodů podle vnesené půdy neznamena ještě přeměnu soukromého pozemkového vlastnictví členů družstva v družstevní vlastnictví. Výstup z družstva není zakázán a stanovy družstva zaručují vystupujícímu rolníkovi vrácení jeho půdy ve stejném rozsahu i kvalitě, v jakém ji předal při vstupu do družstva, ale v jiném místě...“ (str. 69). A podobně by bylo možno citovat dále. Je však i z uvedených citátů zřejmo, že se tu ze znění právních předpisů vyvozují závěry o charakteru vlastnictví, místo aby byly zkoumány reálné výrobní vztahy v zemědělské výrobě.

Takovýto přístup ovlivnil pak Bolgovovy závěry, pokud jde o příčiny vzniku diferenciální renty za socialismu, vedl k závěrům o nemožnosti existence diferenciální renty ve státních zemědělských podnicích, o charakteru diferenciální renty v lidových demokraciích, ovlivnil i závěry kapitoly o principech rozdělení diferenciální renty aj.

Přes všechny tyto výhrady je třeba však Bolgovovu knihu označit za velmi významný příspěvek k teorii diferenciální pozemkové renty za socialismu, který přináší i mnoho podnětů pro její aplikaci při řešení závažných problémů socialistického zemědělství.

František Loula